

Ilmselt on niisugune suhtumine loomariiki kujunenud india uskumuste mõjustusel. Loomadel ei ole siin etteantud tunnusjooni, kuna hindu jaoks, kes usub uuestisündi, on loomade maailm seesama inimeste maailm, ainult erinevas olemise vormis. Seepärast on vastuvõtmatu kujutada oma käitumiselt inimest meenutavat looma koomilise tegelasena, kelle käitumisviis oleks reaalsusega vastuolus. Niisugune vaatenurk on loomariigi kujutamisel omane "Pantšatant-rale" ning sai tänu tõlgetele pärsia ning araabia keeltesse hiljem omaseks ka Lähis-Idas.

Oleme korduvalt osutanud armeenia keskaegsete valmide indiapolsetele mõjustustele, mis terve rea süžeede puhul on saadud araabia tõlgete kaudu või otse india päritoluga rahvatraditsioonist. Võib järeldada, et rebase kuju vastuolulisus armeenlastel tuleneb just nendest Ida mõjustustest, kuna siintoodud armeenia valmid B-158, B-74, B-59 osutusid olevat kreeka valmidega vaid tüpoloogilises, ent india ning araabia omadega geneetilises seoses. See tõestab veelkord, et niisugune nähtus ei ole armeenia traditsioonile algselt omane ning kuulub laenulisse kihistusse.

Tõlkis Mall Hiimäe

Kirjandus

1. Marr, N. Sbornik pripitši Vardana. II, III. Sankt-Peterburg, 1899, s 516.
2. Basni Ezopa. Moskva, 1968.

OSKAR LOORITS JA UNGARI RAHVALUULE

Béla Gunda. Ungari, Debrecen

II rahvusvahelisel antropoloogia ja etnoloogia kongressil Kopenhaagenis (1.-6. august 1938) tutvusin ma noore eesti folkloristiga, keda võis näha peamiselt F. Linnuse, G. Bergi ja S. Erixoni seltsis. Tema nimi oli Oskar Loorits. Tookord saime me ainult põgusalt mõned laused vahetada, ning alles palju hiljem, 1947-48 aasta talvel kohtusime taas, seekord Stockholmis Põhja Muuseumi (Nordiska Museet) raamatukogus, kus lugesime ja tegime ühiselt märkmeid ning mina imetlesin salaja tema laiaulatuslikku teadustegevust. O. Loorits kuulus nende esmaklassiliste teadlaste hulka, kes punase pöörasuse tõttu olid sunnitud oma

kodumaa maha jätma, ent Rootsis sõbralikult vastu võeti ning seega deporteeritu traagilisele saatusele vastu läksid. G. Rängale, I. Talvele, E. Laidile, H. Hagarile ja teistele eesti õpetlastele kindlustasid rootsi kolleegid peavarju ja loomevõimalused.

Juba varem, Ungaris, õnnestus mul lugeda O. Looritsa raamatut "Das sogenannte Weiberfest bei den Russen und Setukesen in Estland."¹ Lugesin seda erilise huviga, mis oli äratust saanud juba I. Mannineni selgitusrikkast kirjutisest "Die Gebäude der Setukesen."² O. Looritsa teos mõjus mulle sedavõrd, et kirjutasin selle kohta kõigepealt ungari³ ning seejärel saksa keeles⁴ retsensiooni. Eriti rõõmustas mind, et retsensioon ilmus "Antroposes", maailma juhtivas eriala-ajakirjas. O. Looritsa õpetlikku raamatut pidasin ma ka edaspidi evidentseks - tema tulemustel põhineb ehk minu kirjutis Kesk- ja Lääne-Euroopa naistepidudest.⁵ Lisaks sellele juhatas Looritsa töö naistepidudest mind arusaamisele, et ma pean tähelepanelikult jälgima kõiki selle väljapaistva teadlase töid. Ei ole niisiis juhus, et ma kalastamise erialakirjandust kokkuvõtvas käsitluses, mille ma kirjutasin koguteose "The Fishing Culture of the World"⁶ tarvis, nimetasin teedrajava tööna O. Looritsa raamatut "Gedanken-, Tat- und Worttabu bei den estnischen Fischern".

Minu kindla veendumuse kohaselt kuulub O. Loorits folkloristide maailmaklassi. Kõik tema kirjutised ja raamatud põhinevad eesti rahvapärilisel, kuid ta asetab kombed, muinasjutud ja rahvalaulud võimalikult avarate raamide sisse ning käsitleb neid erinevatest vaatepunktidest. Teedrajavalt mõjub ta psühholoogiliste selgituste alal. Igal ajal võib ta oma tohutust materjalikogust esile tõsta mõne kombe, toimingu või traditsiooni, mis innustab edaspidiseks uurimistööks. Mõeldagu ainult sellele, mida ta kirjutab oma tabu-uurimuses vetevaimule ohverdatud hobusest. Euroopa tulekultuse probleemi asetab ta uude valgusesse raamatus "Über das Gespräch des verwahrlosten und rächerischen Hausfeuers."⁷ Ta osutab asjaolule, et see dialoogiline jutt olevat tuntud ainult õigeusklikus keskkonnas ja Baltikumis, mis oli juba enne 13. sajandit tihedates sidemetes õigeuskliku maailmaga - vahest on see balti kultuuriilming koguni Bütsantsi või Balkani kauge kaja. Kahtlemata võib aga selle kaugemaid jälgi leida siberi muinasjuttudest.⁸

O. Looritsa kolmeköiteline teos⁹ (kasutagem lühendit GEV) on põhjapaneva tähtsusega erinevate soome-ugri teadusharude, aga ka eri rahvaid hõlmava ida- ja põhjaeuroopa kultuuriloo jaoks. Sellest tööst, mille autor on pühendanud eesti põgenikke abistanud rootslastele, saame me ülevaate soome-ugri rahvaste arengust, eesti usuilma ja kristlike mõjutuste ajaloolistest kihistustest; lisaks sellele otsib Loorits eesti rahvauskumuste etnopsühholoogilist ja sotsiaalset tagapõhja, ökoloogiliste suhete mõju, üldinimlikku. Vääramatult tugineb ta oma psühholoogiliste seletuste juures C. G. Jungi psühholoogilisele

õpetusele. Šamanismile vihjates märgib ta sügavamõtteliselt, et “faustlikke neuroose ei saa eitada ka eestlaste, soomlaste ja ungarlaste juures.”¹⁰

Märkamata ei saa jätta ka järgmisi ungari-alaseid viitamisi. O. Loorits toetus oma tegevuse jooksul sageli ungari uurijate teadustulemustele. Vastavalt oma võimalustele ja eesmärkidele oli ta kursis ungari rahvaluulekirjandusega, püüdis erialainimestega luua kontakte ka isiklike tutvuste ja kirjavahetuse kaudu (Ö. Beke, T. Bogyay, M. de Ferdinandy, P. Hajdu, J. Honti, B. Korompay, Gy. Németh, G. Róheim, S. Solymossy, J. Szövérfy, H. v. Wlislocki, M. Zsirai). On tähelepanuväärne, et ta tunneb isegi seda B. Szabolcsi artiklit, mis ilmus ühes keskpärasest kirjanduslikus ajalehes. B. Szabolcsi kirjutab, et üldtunnustatult ungari kultuuri koostisosaks peetud meloodiapärand on Kesk-Aasia algupäraga ja saadud enne Ungarisse asumist.¹¹ O. Loorits teab ka ungari ajalookirjanduse fantaasiamaigulist vaatekohta, mille kohaselt soome-ugri rahvaste algkodu olevat asunud hiina piiri ääres Kesk-Aasias. Tookord (1953-1955) kummutati see tõsiuskliku marksisti E. Molnári arvamus rea ungari keeleteadlaste poolt. Ka see ei jäänud O. Looritsa eest varjule.¹²

Uurali kangelaskultus - otsustab O. Loorits - piirdub niinimetatud kultuuriheerostega, kuna idapoolsete soome-ugri harude kangelaskultus arenes altai mõju all. Tšeremisside kangelaskultus on mugandatud laen naabritelt. O. Loorits ei toetu selle määratlusega mitte ainult U. Harva ning teiste soome ja vene folkloristide uurimustele, vaid arvestab ka G. Róheimi vaateid mütoloogilisest sugulusest.¹³ Ühes lühimärkuses nimetab O. Loorits ungari ja teiste soome-ugri ning türki rahvaste seas levinud muistendit keelte segunemisest,¹⁴ lisab aga seejuures: “... õigupoolest on need tekkemuistendid väga erinevad ja osalt palju hilisema päritoluga.” Ta toonitab, et Gy. Németh on esitanud väga hea ülevaate sellest, “kuidas ungarlased arenesid uurali põhirahvast altai ühisrahvaks.”¹⁵ O. Loorits iseloomustab rahvapsühholoogilisest küljest eesti, soome ja üsna üldiselt ka uurali inimest. Uurali inimene, kirjutab ta, olevat vaikne, passiivne, sõjast ja pealetungist kõrvale hoiduv, tema argipäevase elu harjumused olevat samuti rahulikud ja vagusad; ta töötavat suurema tähelepanu või mürata ning lõbutsemises ning mänguski iseloomustavat teda tagasihoidlikkus. Tants on soome-ugri rahvaste juures suhteliselt vähearenenud, eestlastel on seda tähistatud uuema saksa-rootsi laensõnaga. Tantsu vana läänemeresoome nimetus tähendab “hüppamist” (*kargus* setukeste juures). Ungari tantsude juures on täheldatav iselaadne areng.¹⁶

Käsitluses “Härjapõlvlastest eesti rahvapärimeses”¹⁷ kirjutab O. Loorits, et ühes Saaremaa rahvalaulus on nimetatud ungarlasi:

*pöial-poegade peresse,
makiarkide majasse.*

J. Mägiste juhib tähelepanu, et termin *makiark* (mitm om *makiarkide* esi-
neb juba F. J. Wiedemanni sõnaraamatus, liidetuna *maki-hark* ('paks lühijalg-
ne inimene, õllevirde segamise puu'), "mis koosneb lääne-eesti sõnadest *makk*
'õllemeski, humalateta õllevirre' ja *hark* 'hark, vigel, ahjuhark, haraline puu vms,
mis algselt ehk 'õllemeskiharki, -keppi, -mända' tähendas ning hiljem lühikese,
paksujalgse inimese kohta kasutusele võeti.¹⁸

O. Loorits tegeleb põhjalikult eesti mütoloogiliste olenditega, šamanismiga.
Kahjuks on ungari uurijad jätnud täiesti tähelepanuta tema analüütilised mää-
ratlused šamanismi inimlike ja ajalooliste juurte ning šamaani käitumise kohta.
Tähele panemata on jäetud samuti tema arvamus Peko-kultuse kohta. Peko on
setukeste vegetatsiooninukk, mis esineb ka maja-, vilja- ning õigupoolest
kaitsehaldjanagi. Päris selgesti nähtub see ühest kultuselaulust:

*Peko, oh Pekokõnõ,
hoia sa mi vil'akõist,
kaitsa mi kar'akõist,
varja mi majja, elämist!*¹⁹

Eesti Peko-traditsioon koosneb paljudest kihistustest ning see on tagasi
viidav soome-ugri esivanematekultusele.²⁰ O. Loorits peab läänemeresoome
terminit *pekko* - J. Fazekase põhjal - analoogiliseks ungari sõnaga *feké* 'kurat'
(vrd *fekete* 'must jõud').²¹ Sinna juurde loendab ta veel alljärgnevaid mõisteid:
"... ungari keeles *feki*, *feké*-põrgu, kurat, koeranael', *fekély*, *fökön*, *fökén*
'koeranael, soolatüügas', *fekete* 'must' (vrd *vitéz*, *táltos*, *bika*, *fene*, *himlő*
'must võim' ..."²² Ungari keeleteadlased peavad nende etümoloogiliste kok-
kulangevuste kohta veel oma arvamus avaldama. Mütoloogiliste selgituste
juures juhib O. Loorits tähelepanu ka etümoloogiale ungari sõnades *hisz* 'us-
kuma' ja *okos* 'tark' ning osutab ungari muinasjuttude orientaalsetele joon-
tele.²³

O. Looritsa ungari keelt puudutavad viited, teated ja arvamus ei ole sellega
sugugi ammandatud. Sellest hoolimata suutsin ma ehk tuua esile ja illustreerida
tema loova vaimu kohalolu rahvaluule kõikidel aladel. Ta lähtub alati eesti
rahvatraditsiooni uurimisest, kuid ületab kitsad piirid ning leiab eesti rahvavaimu
loometöödes igavesti inimlikku. Meie, ungarlased, võime tunda üksnes rõõmu,
et selle väljapaistva teadlase tähelepanu on pälvinud ka meie pärimuslik kultuur.

Tõlkis Karin Ribenis

Kirjandus

1. Loorits, O. Das sogenannte Weiberfest bei den Russen und Setukesen in Estland.
Tartu, 1940.

2. Manninen, I. Die Gebäude der Setukesen. In: Studia Fennica III. 1938, S 83-111.
3. Vt Gunda, B. artikkel ajakirjas "Ethnographia" LII. Budapest 1941, S 77.
4. Vt Gunda, B. artikkel ajakirjas "Antropos". 1942-1945, nr 37-38. Posieux-Froideville 1946, S 408.
5. Gunda, B. A rostaforogató asszony. Budapest, 1989, pp 131-143.
6. Vt The Fishing Culture of the World. Budapest, 1984.
7. Loorits, O. Über das Gespräch des verwehrlosten und rächerischen Hausfeuers. Tartu, 1936.
8. Loorits, O. Das misshandelte und sich rächende Feuer. Tartu, 1935.
9. Loorits, O. Grundzüge des estnischen Volksglaubens (GEV) I-III. Uppsala, 1949-1957.
10. Loorits, O. vt viidet 9, III, S 505.
11. Szabolcsi, B. Irodalmi Ujság. In: V. Budapest. 1954, nr 1.
12. Vt viide 9, GEV III, S 228.
13. Róheim, G. Hungarian and the Vogul Mythology. New York 1954, p 23.
14. Vt viide 9, GEV III, S. 229-230, vrd ka Some Notes on the Repertoire of the Estonian Folk-Tale. Tartu, 1937, pp 18-20.
15. Vt viide 9, GEV III, S 238.
16. Vt viide 9, GEV III, S 460-461.
17. Vt Looritsa artiklit väljaandes Festschrift für Max Vasmer. Berlin-Wiesbaden, 1956, S 264-272 ja GEV III, S 87.
18. Mägiste, J. Viron maki (h)ark ja madjaari. In: Virittäjä. 1957, s 100-102.
19. Vt viide 9, GEV II, S 103.
20. Vt viide 9, GEV II, S 109, GEV III, S 406.
21. Vt viide 9, GEV III, S 406.
22. Vt viide 9, GEV III, S 510.
23. Vt viide 9, GEV III, S 410.

DEISIDAIMONIA, "JUMALATE KARTUS"

TRADITSIOONILISTE RAHVAUSKUMUSTE FUNKTSIOON JA VORM TÄNAPÄEVA WALESIS

Robin Gwyndaf. Wales, Cardiff

Artikkel tugineb peamiselt autori poolt Walesis Kõmri Rahva Muuseumis aastatel 1964-1989 läbi viidud uurimustele ja välitöödele. Rahvajuttude ja traditsiooniliste rahvauskumuste alal küsitleti enam kui 3000 informanti. Neist umbes 400 helilindistati. Ligikaudu 600 tundi peamiselt kõmrikeelseid salvestisi